

УДК 631.11:330.111.4

Ярема Л.В.

*кандидат економічних наук, доцент
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

Замора О.І.

*кандидат економічних наук, доцент
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE PROBLEM OF EFFECTIVE USE OF RESOURCE POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено та проаналізовано показники рівня та ефективності використання виробничих і трудових ресурсів області. Виявлено невикористанні резерви ресурсного потенціалу аграрних підприємств. За таких умов вирішення проблеми підвищення ефективності використання ресурсів аграрних підприємств вимагає розроблення системного соціально-економічного підходу до всебічного опрацювання кожного окремого спектру питань збалансованого формування ресурсного потенціалу та його віддачі. Стратегічним напрямом підвищення ефективності використання сільськогосподарських ресурсів є формування ефективної інноваційної політики ресурсозбереження.

Ключові слова: ресурсний потенціал, земельні ресурси, людські ресурси, виробничі ресурси, основні засоби, ресурсозбереження, інноваційна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы и проанализированы показатели уровня и эффективности использования производственных и трудовых ресурсов области. Выявлены неиспользованные резервы ресурсного потенциала аграрных предприятий. При таких условиях решение проблемы повышения эффективности использования ресурсов аграрных предприятий требует разработки системного социально-экономического подхода к всесторонней проработке каждого отдельного спектра вопросов сбалансированного формирования ресурсного потенциала и его отдачи. Стратегическим направлением повышения эффективности использования сельскохозяйственных ресурсов является формирование эффективной инновационной политики ресурсосбережения.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, земельные ресурсы, человеческие ресурсы, производственные ресурсы, основные средства, ресурсосбережение, инновационная политика.

ANNOTATION

The article is a study on the effective use of resource potential of agricultural enterprises in the region. Investigated and analyzed the performance level and efficiency of production and labor area. Discovered reserves unused resource potential of agricultural enterprises. Solving the problem of improving resource efficiency of agricultural enterprises requires developing a system of socio-economic approach to a comprehensive study of each individual spectrum of the balanced formation of resources and its impact. Building the effective innovation policies is strategic direction resource efficient use of agricultural resources.

Keywords: resource potential, land, labor, inputs, fixed assets, resource conservation, innovation policy.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва –

головне завдання для кожного господарства. Для цього необхідно найповніше використовувати наявні виробничі ресурси кожного підприємства і розширювати його виробничі потужності з меншими питомими капітальними затратами, підвищувати рівень розвитку матеріального виробництва. Нині значна частина підприємств усе більше втрачає можливості здійснення навіть простого відтворення свого ресурсного потенціалу. Дефіцит окремих виробничих ресурсів та їх структурна розбалансованість призводять до зниження темпів економічного розвитку аграрного сектора економіки, потенційні можливості якого використовуються не повною мірою, що гальмує вирішення наявних економічних, соціальних та екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами ефективного використання ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах присвятили свої праці відомі вітчизняні вчені аграрники, серед яких: В.Г. Андрійчук, В.А. Анічін, О.В. Березін, О.А. Бугуцький, Ю.В. Василенко, О.Ю. Єрмаков, М.І. Кісіль, І.І. Лукинов, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, П.О. Мосіюк, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, В.М. Яценко та ін. Важливість означеної проблеми в межах регіональної економіки зумовлює актуальність обраної теми наукового дослідження.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас окремі питання підвищення ефективності використання, а також створення оптимального, збалансованого за структурою ресурсного потенціалу аграрних підприємств на рівні окремого регіону з урахуванням його особливостей потребують поглиблених досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми ефективного використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування оптимізованого або збалансованого

ресурсного потенціалу підприємств аграрного сектору є складним та комплексним завданням. На практиці воно вирішується з урахуванням конкретних виробничих цілей задля максимальної віддачі кожного виду ресурсу. Вибір найкращого варіанта із сукупності альтернативних здійснюється за задалегідь визначеними параметрами в рамках ресурсних можливостей підприємства. Варіантність використання ресурсів трактується як спосіб поєднання технології з ресурсами у виробничому процесі [1, с. 42].

Важливою проблемою сучасного етапу розвитку економіки є пошук напрямів ефективнішого використання наявних виробничих ресурсів сільського господарства та формування потенціалу, необхідного для виробництва заданої кількості аграрної продукції. Серед цих проблем особливої актуальності набувають питання підвищення ефективності використання і відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель.

Земельні ресурси – національне багатство нашої країни, важлива умова життя і діяльності суспільства, матеріальна основа розвитку сільського господарства, база для розміщення і функціонування всіх галузей господарства. Основним завданням сільського господарства в сучасних умовах є повне і раціональне використання землі для виробництва продукції.

За раціонального використання землі не тільки не погіршуються, а, навпаки, систематично покращується її якість, що виявляється у підвищенні родючості ґрунту і, відповідно, врожайності сільськогосподарських культур. У ґрунтовому покриві Тернопільської області переважають чорноземи та сірі опідзолені ґрунти – групи найродючіших ґрунтів у світі, тому коефіцієнт розораності сільгоспугідь у

Тернопільській області становить 98,9%. Отже, доцільно проаналізувати склад і структуру сільськогосподарських угідь області (табл. 1).

У 2011 р. на Тернопільщині функціонувало 269 сільськогосподарських підприємств, які мали в розпорядженні 462,1 тис. га угідь (456,1 тис. га – ріллі). У середньому на одне підприємство припадало 1 717 га сільгоспугідь, у т. ч. ріллі 1 695,5 га. У 2015 р. відбулося скорочення сільськогосподарських підприємств до 259 од., площа угідь зменшилася на 12,5 тис. га до 449,6 тис. га (ріллі – 11,6 тис. га до 444,5 тис. га). Однак вартісний показник ефективності використання землі на 100 га сільгоспугідь свідчить про зростання одержаної товарної продукції та чистого прибутку порівняно з аналізованими роками. Протягом досліджуваного періоду господарства Тернопільської області стали раціональніше використовувати сільськогосподарські землі.

Для здійснення процесу виробництва завжди потрібні засоби і предмети праці, проте якими б досконаліми вони не були, самі по собі вони не здатні нічого створити. Виробництво здійснюється за участю живої праці їх елемента зв'язку між усіма компонентами виробництва.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин людські ресурси найповніше відображають наукові погляди на роль і місце людини в економічній системі суспільства і посідають належне місце у вітчизняній економічній науці [2, с. 139–147], а тому оцінку людських ресурсів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області слід здійснювати з позицій не тільки ресурсного підходу як складника ресурсного потенціалу, а й можливих результатів праці як складника виробничого потенціалу.

Таблиця 1

Аналіз показників рівня та ефективності використання земельних ресурсів Тернопільської області

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2015 р. до	
	2011	2012	2013	2014	2015	2011 р.	2013 р.
Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	269	254	270	275	259	-10	-11
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	462,1	467,2	480,8	484,6	449,6	-12,5	-31,2
рілля, тис. га	456,1	461,5	473,7	478,5	444,5	-11,6	-29,2
Товарна продукція, млн. грн.	3408,1	3831,7	3717,4	5884,5	8719,2	5311,1	5001,8
Чистий прибуток, млн. грн.	734,7	507,7	279,3	1026,1	2486,4	1751,7	2207,1
Коефіцієнт розораності сільгоспугідь, %	98,7	98,8	98,5	98,7	98,9	0,2	0,4
Сільгоспугідь на одне підприємство, га	1717,8	1839,4	1780,7	1762,2	1735,9	18,1	-44,8
у т. ч. ріллі, га	1695,5	1816,9	1754,4	1740	1716,2	20,7	-38,2
У розрахунку на одного працівника сільгоспугідь, га	45	44	43,8	43,7	48,3	3,3	4,5
у т. ч. ріллі, га	44,3	43,5	43,5	43,1	47,8	3,4	4,3
Ефективність використання землі							
Одержано в розрахунку на 100 га сільгоспугідь: Товарної продукції, млн. грн.	737,5	820,1	773,2	1214,3	1939,3	1201,8	1166,1
Чистого прибутку, млн. грн.	159,0	108,7	58,1	211,7	553,0	394,0	494,9

Під людськими ресурсами слід розуміти сукупну чисельність економічного населення із відповідними станом здоров'я, освітнім, фаховим і інтелектуальним рівнями, яке може брати участь у сільськогосподарському виробництві і виробляти певну кількість споживчих вартостей за даної продуктивної сили праці та суспільно нормальної інтенсивності праці для досягнення певного результату. Аналіз забезпеченості аграрних підприємств Тернопільської області трудовими ресурсами (табл. 2) свідчить, що більша частина працівників зайнята в рослинництві, а саме: у 2015 р. на рослинництво припадає 77,1% зайнятих працівників, а в тваринництві – лише 22,3%. За період 2011–2015 рр. середньооблікова чисельність працівників зменшилася на 980 осіб, у тому числі працівників рослинництва на 964 особи, а тваринництва – лише на 16 осіб. У розрахунку на одного працівника в 2015 р. припадало 48,3 га сільгоспугідь та 47,8 га ріллі, що в середньому на 3,4 га та 4,4 га більше порівняно з 2011 р.

Висока частка зернових культур у структурі посівних площ Тернопільської області (близько 60%) потребує постачання галузі значної кількості сучасних технічних засобів для якісного виконання всього обсягу технологічних операцій з їх вирощування і збирання в оптимальні строки. Однак за роки ринкових трансформацій сільське господарство зазнало найбільшого техніко-технологічного занепаду. Між тим світова практика доводить, що належна матеріально-технічна база є основою розвитку аграрного виробництва [3, с. 70–71]. У табл. 3 відображена динаміка забезпеченості технікою в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

За результатами досліджень протягом 2011–2015 рр. кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах зменшилася на 292 шт. (переважно через фізичний та моральний знос). Відбулося значне зменшення зерно- та бурякозбиральної техніки на 78 та 41 шт. відповідно, а також скорочення доїльних установок та агрегатів на 27 шт. Дана ситуація є негативною, оскільки впливає на якість молока та його зберігання, знижує транспортабельність та попит.

Від забезпеченості технікою та людьми залежать своєчасність і результативність проведення комплексу сільськогосподарських робіт. Тобто ресурси повинні бути збалансовані таким чином, щоб їх використання забезпечувало оптимальний рівень випуску продукції і прибутковості підприємства. Загальну оцінку ефективності виробництва в господарствах

Таблиця 2

Показники забезпеченості трудовими ресурсами аграрних підприємств Тернопільської області

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2015 р. до	
	2011	2012	2013	2014	2015	2011 р.	2013 р.
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	10263	10607	10970	11146	9283	-980	-1687
у тому числі: рослинництві	8122	8494	8617	8657	7158	-964	-1459
тваринництві	2141	2113	2353	2489	2125	-16	-228
Питома вага в загальній чисельності працівників, %:							
а) працівників рослинництва	79,1	80,1	78,6	77,7	77,1	-2,0	-1,5
б) працівників тваринництва	20,9	19,9	21,4	22,3	22,9	2,0	1,5
Припадає в середньому на одного працездатного: га							
сільськогосподарських угідь	45	44	43,8	43,7	48,3	3,3	4,5
у т. ч. ріллі	44,3	43,5	43,5	43,1	47,8	3,5	4,3

Таблиця 3

Наявність сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показники	Роки					Відхилення (+/-) 2015 р. до 2011 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	
Трактори, шт.	3101	3054	3108	2927	2809	-292
у розрахунку на 1000 га ріллі	7	7	7	6	6	-1
Зернозбиральні комбайни, шт.	757	743	685	687	679	-78
у розрахунку на 1000 га посівної площі зернових	3	3	2	3	2	-1
Кукурудзозбиральні комбайни, шт.	20	19	20	16	20	-
у розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи	2	2	1	2	1	-1
Бурякозбиральні машини, шт.	152	142	119	109	111	-41
у розрахунку на 1000 га посівної площі буряків	3	4	5	4	2	-1
Картоплезбиральні комбайни, шт.	8	9	9	9	9	1
у розрахунку на 1000 га посівної площі картоплі	2	2	2	2	2	-
Наявність установок та агрегатів для доїння корів, шт.	171	165	145	131	144	-27
Роздавачі кормів для ВРХ	40	42	40	38	42	2
Транспортери для прибирання гною	380	381	378	367	359	-21

області можна дати, зробивши аналіз показників виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств, визначивши фінансовий результат (прибуток чи збиток), собівартість та рівень рентабельності (збитковості) (табл. 4).

Сільськогосподарські підприємства Тернопільської області в 2015 р. одержали прибуток на загальну суму 2 486,4 млн. грн., значну частку займає кукурудза на зерно – 610,7 млн. грн., рівень рентабельності якої становить 42,4%, гречка – 1,9 млн. грн. (11%), зернові та зернобобові – 1 178,3 млн. грн. (39,8%). Продукція тваринництва є менш прибутковою, серед даних видів дохід від молока становив 42,8 млн. грн. із рівнем прибутковості 21,9%, від свинарства одержано 169,5 млн. грн. (42,4%) прибутку. Продукція птахівництва в 2015 р. була збитковою на 7,2 млн. грн. (рівень збитковості – 8,8%). Поголів'я ВРХ зменшилося, галузь в 2015 р. прибутку не одержала, рівень рентабельності знизився до -6,2%, отримано збитку на суму 5,3 млн. грн.

Досягти позитивних результатів, покращити економічну ситуацію в аграрних підприємствах і забезпечити максимальну ефективність їх роботи можливо за умови раціонального використання ресурсів на основі їх пропорційності і збалансованості.

Висновки. Підвищення ефективності господарювання аграрних формувань передбачає формування сприятливого середовища для повноцінного розвитку всіх організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування, що дасть змогу найповніше реалізувати соціально-економічний потенціал регіонального агропромислового комплексу як для забезпечення продовольчої безпеки

області, так і для розвитку сільських територій. Стратегічним напрямом підвищення ефективності господарювання аграрних формувань є формування ефективної інноваційної політики ресурсозбереження.

Для реалізації інноваційної ресурсозберігаючої політики в аграрних підприємствах регіону необхідно:

- проводити постійний моніторинг виникаючих на підприємстві виробничих, соціальних, економічних та екологічних проблем, вирішення яких може бути забезпечене за рахунок інноваційного ресурсозбереження, що сприятиме своєчасному їх вирішенню або забіганню;
- здійснювати оптимізацію витрат ресурсів на підприємстві, підвищувати рівень організації виробництва та продуктивності праці, покращувати її умови за рахунок всеохоплюючого інноваційного ресурсозбереження;
- проводити економічну оцінку результатів ресурсозбереження на підприємстві, у тому числі за окремими комплексами інноваційних ресурсозберігаючих заходів, видами ресурсів, визначати конкретний внесок у загальний результат ресурсозбереження окремих підрозділів підприємства та працівників;
- максимізувати прибуток в аграрних підприємствах за рахунок систематичного виявлення та використання наявних резервів ресурсозбереження, посилити його позиції на ринку шляхом підвищення рівня конкурентоспроможності виготовлюваної ним продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал підприємств сільських територій: [монографія] / О.М. Вишневська. – Миколаїв: І. Гудим, 2009. – 248 с.

Таблиця 4

Виробничо-фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, 2015 р.

Вид продукції і галузь виробництва	Виробництво, тис. т	Реалізація, тис. т	Рівень товарності, %	Виручка від реалізації, млн. грн.	Повна собівартість, млн. грн.	Собівартість 1 т реалізованої продукції, грн.	Ціна реалізації 1 т, грн.	Прибуток (збиток), млн. грн.	Рівень рентабельності %
Зернові і зернобобові	1724,1	1700,2	98,6	4139,1	2960,8	1907	2667	1178,3	39,8
у т. ч.: пшениця	764,1	648,0	84,8	1473,2	1092,5	1866	2516	380,7	34,9
гречка	6,7	4,6	68,7	35,3	23,0	4993	7665	12,3	53,5
кукурудза	672,6	815,8	121,3	2049,9	1439,2	1889	2690	610,7	42,4
Ріпак	170,0	161,1	94,8	1040,5	656,0	4567	7244	384,5	58,6
Цукрові буряки	661,5	267,2	40,4	213,6	145,0	571	841	68,7	47,4
Разом по рослинництву	х	х	х	7422,3	5221,6	х	х	2200,7	42,3
Молоко	58,8	51,9	88,3	238,4	195,6	3762	4586	42,8	21,9
Жива маса ВРХ	3,7	3,9	105,4	79,7	84,9	22926	21499	-5,3	-6,2
Жива маса свиней	26,6	24,1	90,6	568,8	399,4	17136	24407	169,5	42,4
Птиця	6,3	5,4	85,7	74,9	82,1	16786	15316	-7,2	-8,8
Разом по тваринництву	х	х	х	1296,9	1011,2	х	х	285,7	28,3
Разом по підприємствах	х	х	х	8719,2	6233,8	х	х	2486,4	39,9

2. Антонюк В.П. Соціально-економічні аспекти формування людського капіталу в Україні / В.П. Антонюк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 139–147.
3. Христенко Г.М. Організаційно-економічні проблеми техніко-технологічного забезпечення зерновиробництва / Г.М. Христенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 70–73.
4. Сільське господарство Тернопільської області 2014: стат. зб. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. – 215 с.
5. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/33516/proekt_ekonom08.02.2016.pdf.
6. Статистичні матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>.